НАУКОВЕ ПІДҐРУНТЯ ПРАВОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

ЄВДОКІМЕНКО Світлана Вікторівна - доктор юридичних наук, професор головний науковий співробітник відділу аспірантури та докторантури Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»

ORCID: 0000-0003-2924-6621
DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.4.42

У статті розглянуті питання, що пов'язані з тлумаченням понять «експерта (фахівця)» та «експерта (фахівця) у галузі права» та визначенням юридичних підстав проведення правової експертизи у кримінальному провадженні. Встановлення питань, що розглядаються у рамках науково-правової експертизи, включаючи правову експертизу проектів нормативно-правових актів (кодексів, законів тощо).

Ключові слова правова експертиза; судова експертиза; фахівець у галузі права; висновок експерта; науково-правова експертиза; нормативно-правовий акт; кримінальне провадження.

Постановка проблеми

Проведення правової експертизи у кримінальному провадженні вимагає урахування особливостей визначення висновків експерта (фахівця) у галузі права та розгляд можливостей покращення українського законодавства щодо правових наслідків використання висновків правової експертизи.

Стан дослідження проблеми

Питання правової експертизи у кримінальному провадженні ретельно вивчаються вітчизняними фахівцями. Серед них: В. О. Навроцький, М. Г. Щербаковський, Н. М. Оніщенко, О. Ф. Андрійко, Н. М. Пархоменко та інші.

Питання окремого напряму правової експертизи - процедури проведення правової експертизи нормативно-правових актів вивчають: В. О. Бутенко, Т. О. Дідич, П. С. Корнієнко, Н. М. Пархоменко, О. О. Разуваєв, О. М. Шишпаренок та інші.

Серед законодавчих актів України, присвячених цим питанням слід відзначити:

Закон України «Про наукову та науково-технічну експертизу»; Закон України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність"; Закон України «Про вищу освіту»; постанову Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 796 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної власності»; наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України від 23 липня 2010 р. № 736/902/758 «Про затвердження порядків надання платних послуг державними та комунальними навчальними закладами»; Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів.

Метою і завданням дослідження статті є вивчення наукове-правових підходів щодо надання висновку з проведення правової експертизи у кримінальному провадженні та встановлення юридичної обґрунтованості такого висновку.

Наукова новизна дослідження полягає у дослідженні та систематизації підходів при розгляданні питань правозастосовній

практиці щодо забезпечення юридичної підстави висновків правової експертизи та визначення відповідності проектів нормативно-правових актів вимогам українського законодавства.

Виклад основного матеріалу

В. О. Навроцький вказує, що Закон України від 25 лютого 1994 р. «Про судову експертизу» не дає підстав вважати можливим призначення експертизи щодо кримінальних, цивільних, господарських чи адміністративних справ. У ст.1 цього Закону визначено, що судова експертиза - це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [1, с. 2].

Тлумачачи цю статтю, можна вказати на таке:

1) не існує якихось експертів у галузі права – кожен учасник процесу сам повинен виступати знавцем права;

2) юридичні знання є не спеціальними, а загальними знаннями;

3) правові норми не є матеріальними об'єктами, явищами і процесами, які містять інформацію про обставини справи:

4) предметом експертизи є матеріали справи, а правові норми становлять собою існуючі поза конкретною справою загальні правила, на основі яких повинна даватися юридична оцінка фактичних обставин справи.

Окрім того, цей закон передбачає державну атестацію судових експертів з певної спеціальності. Атестація ж експертів у галузі права не проводиться [1, с. 2].

"Напрошується висновок, що експерту-юристу у судах місця немає. І проведення правової експертизи неможливе", – зазначає Вячеслав Навроцький та додає: "Якщо потрібної норми нема в одному законі, то не виключено, що вона міститься в іншому. Треба її пошукати" [2, с. 2].

Насамперед, про правові підстави для проведення правової експертизи у конкретних справах. Закон України «Про наукову та науково-технічну експертизу» від 10 лютого 1995 р. стаття 1 якого визначає, що наукова і науково-технічна експертиза - це діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об'єктів експертизи і підготовка обгрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів [1, с. 2].

Стаття ж 2 вказаного закону містить принципові для вирішення аналізованої проблеми положення, згідно яких завданнями такої експертизи є, зокрема:

перевірка відповідності об'єктів експертизи вимогам і нормам чинного законодавства;

оцінка відповідності об'єктів експертизи сучасному рівню наукових і технічних знань, тенденціям науково-технічного прогресу, принципам державної науково-технічної політики, вимогам екологічної безпеки, економічної доцільності;

прогнозування науково-технічних, соціально-економічних і екологічних наслідків реалізації чи діяльності об'єкта експертизи;

підготовка науково обґрунтованих експертних висновків [1, с. 3].

Отже, Закон України «Про наукову та науково-технічну експертизу» містить норми, на підставі яких може проводитися експертиза у юридичному процесі [1, с. 3].

Далі В. О. Навроцький посилається на інший закон "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", який також передбачає достатні можливості для проведення експертизи з правових питань і використання її результатів.

Так Закон України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність":

у ст. 19 серед видів адвокатської діяльності передбачено надання інформації, консультації та роз'яснення правових питань;

у ст. 20 адвокат може "отримувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань" [2, с. 2].

Положення процесуального законодавства:

"Кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на наукових, технічних чи інших спеціальних знань" [3, ст.101, ч. 2].

Ми згодні з висновком В. О. Навроцького, що:

« …існує певна нормативно-правова база для проведення експертизи з правових питань» [1, с. 3].

Про це свідчить і практика застосування науково-правових експертиз. Так, згідно повідомлення Донецького державного університету внутрішніх справ про наданя послуги юридичним та фізичним особам з проведення науково-правових експертиз:

1. Наукова-правова експертиза включає:

аналіз правової ситуації (фабули), визначеної замовником;

опрацювання питань, що виносяться замовником на розгляд експерта;

аналіз доктринальних джерел, нормативно-правової бази і матеріалів правозастосовної практики у контексті досліджуваних питань;

підготовку та надання замовнику висновку науково-правової експертизи [4].

2. Законодавчим підґрунтям проведення науково-правової експертизи є: Закон України «Про наукову та науково-технічну експертизу»; Закон України «Про вищу освіту»; постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 796 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної власності»; наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України від 23 липня 2010 р. № 736/902/758 «Про затвердження порядків надання платних послуг державними та комунальними навчальними закладами» [4].

3. Науково-правова експертиза проводиться на підставі:

листа-запиту про проведення науково-правової експертизи;

договору на проведення експертизи. [4].

В. О. Навроцький виділяє наступні питання матеріально-правового характеру, на які може дати відповідь фахівець у галузі права:

- чи відповідає закону, актам його тлумачення, правозастосовній практиці, загальновизнаним теоретичним положенням кримінально-правова кваліфікація діянь певної особи;

- чи мають місце обставини, що виключають злочинність діяння, якщо так, то які саме та у зв'язку з наявністю яких саме ознак конкретної обставини;

- чи мають місце інші обставини, що виключають кримінальне провадження (давність, малозначність, позитивна пост кримінальна поведінка тощо);

- чи є склад того чи іншого злочину у діяннях особи;

- якщо складу злочину немає, то які саме ознаки складу злочину та його елементи відсутні;

- чи правильно інкриміновані кваліфікуючі, особливо кваліфікуючі ознаки;

- чи правильно визначені стадії вчинення посягання (або, яка саме стадія має місце);

- чи адекватно (відповідно до закону) оцінені діяння співучасників злочину;

- чи має місце множинність злочинів;

- чи є підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності, якщо так, то яка саме підстава наявна;

- чи правильно визначені правові наслідки вчинення діяння (насамперед, у частині призначення покарання);

- чи є підстави для звільнення від покарання, якщо так, то яка саме підстава наявна.

Очевидно, серед питань, які ставляться перед фахівцем у галузі права не повинні бути такі, вирішення яких пов'язано з тлумаченням змісту оціночних понять кримінального закону. Разом із тим, фахівцю можуть бути поставлені і питання про те, чи відповідає закону та правозастосовній практиці тлумачення змісту відповідних правових понять, яке відображене у прийнятих процесуальних документах [1, с. 7 - 8, п. 12].

Одним із напрямків правової експертизи є її проведення щодо проектів нормативно-правових актів.

Згідно із п. 2 Методичних рекомендацій щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів (далі: Методичні рекомендації), правова експертиза може бути проведена щодо проекту: Закону України; Указу Президента України; постанови Кабінету Міністрів України; постанови Національного банку України; наказу мініс-

терства, іншого центрального органу виконавчої влади [5, розд. I, п. 2].

Завданнями правової експертизи проекту нормативно-правового акта є:

об'єктивне і повне дослідження поданого на розгляд експертів проекту відповідно до предмета експертизи виходячи із загальносуспільних та загальнодержавних інтересів, засад побудови правової системи;

розроблення у разі необхідності пропозицій щодо внесення до проекту або інших пов'язаних з ним нормативно-правових актів необхідних змін і доповнень;

підготовка обгрунтованого експертного висновку з усебічною оцінкою проекту нормативно-правового акта [5, розд. I, п. 3].

Порядок проведення правової експертизи проекту нормативно-правового акта включає такі стадії:

визначення типових характеристик нормативно-правового акта (предмета, методу регулювання, виду) і ступеня його відповідності засадам правової системи (концептуальна оцінка);

визначення ступеня врахування практики нормативного регулювання даної або аналогічної сфери суспільних відносин;

встановлення всіх змістових зв'язків положень проекту з нормами, що містяться в інших нормативних актах (системно-юридична оцінка);

визначення ступеня відповідності проекту нормативно-правового акта в цілому та окремих його елементів (правових інститутів, груп норм, окремих норм, правових термінів) вимогам юридичної техніки (юридико-технічна оцінка);

узагальнення окремих оцінок та формулювання загального висновку щодо подальшого проходження проекту нормативно-правового акта (експертний висновок).

Правову експертизу проекту нормативно-правового акта доцільно проводити послідовно з дотриманням порядку, викладеного у цьому пункті, тобто з'ясовуючи спочатку більш загальні, а потім більш конкретні питання. Це дає можливість у разі негативної оцінки щодо одного з більш загальних питань далі експертизу не проводити і підготувати висновок [5, розд. III, п. 1].

В. О. Навроцький торкається наступного:

«Хто може надавати висновок (що полягає у правовій оцінці обставин конкретної справи, тобто, кого слід вважати належним фахівцем у галузі права?): Звісно, переліку таких осіб чи навіть якихось загальних вимог до них не існує. Таким фахівцем може виступати будь-хто, кого вважають належно кваліфікованим у певній галузі, чиї думки та судження заслуговують на увагу, від позиції кого не можна так просто відмахнутися. Я далекий від думки, що сама наявність диплому про наявність наукового ступеня чи атестату про вчене звання – достатня підстава для залучення особи як фахівця у галузі права. Такою підставою є авторитет, який завойовується роками роботи, участю у наукових конференціях та законопроектних роботах, підготовкою публікацій тощо. Врешті-решт, люди, які займаються певною професійною діяльністю, достатньо один одного знають, щоб не могли визначитися з тим, кого варто залучати як фахівця в галузі права» [1, с. 6, п. 9].

Закон України «Про наукову та науково-технічну експертизу» передбачає, що: Експертами є фізичні особи, які мають високу кваліфікацію, спеціальні знання і безпосередньо здійснюють наукову чи науково-технічну експертизу та несуть персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій відповідно до вимог завдання на проведення експертизи [1, с. 3].

Норми ст.73 Цивільного процесуального кодексу, ст.70 Господарського процесуального кодексу та ст.69 Кодексу адміністративного судочинства містять однакові за змістом положення: експерт з питань права є учасником судового процесу, може залучатися до розгляду справи судом, повинен мати науковий ступінь та бути визнаним фахівцем у галузі права [6].

Ми згідні з М. Г. Щербаковським, що предмет дослідження експерта з питань права розкривається в питаннях, що виносяться на його вирішення. Згідно зі ст. 114 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), ст. 112 Кодексу адміністративного судочинства України

(далі – КАСУ), ст. 108 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), перша група питань стосується «використання аналогії закону чи аналогії права» в конкретних складних правових ситуаціях. У ст. 11 ГПК України, ст. 10 ЦПК України і ст. 7 КАСУ передбачено, що в разі, якщо спірні відносини не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні відносини (аналогія закону), а за відсутності такого – виходить із загальних засад законодавства (аналогія права). Зміст поняття «аналогія» розкрито в законодавстві України, зокрема в ст. 8 Цивільного кодексу України та ст. 10 Сімейного кодексу України. Друга група питань стосується «змісту норм іноземного права відповідно до їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі». Можливість залучення експерта для вирішення зазначених питань передбачена ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право». Таким чином, предметом експертизи є норми адміністративного, цивільного, господарського, міжнародного права, які регулюють або найточніше регулюють складні суспільні відносини, які винесені на розгляд суду [7, с. 543 - 544].

Законодавство не містить застережень щодо спеціальної кримінальної відповідальності такого суб'єкта, не передбачає жодних методик чи стандартів його діяльності. Такі особи не вносяться до жодного реєстру, не атестуються, їхня діяльність не ліцензується [6].

Ми згодні з визначенням М. Г. Щербаковського що в якості показника визначеності експерта має виступати індекс цитування наукових робіт фахівця, наприклад, h-index (індекс Хірша), Index Copernicus Value. Зрозуміло, чим вище індекс, тим більше відомий вчений в науковому середовищі [7, с. 544].

Важлива думка про те, що:

Можливі ситуації, коли для врегулювання конкретних суспільних відносин необхідно субсидіарне застосування правових норм (міжгалузева аналогія), що веде до необхідності залучення декількох експертів різних спеціальностей. Експертиза, що проводиться кількома експертами в різних галузях права, є комплексною, однак норми ЦПК України, КАС України і ГПК України можливість проведення такої експертизи експертами в галузі права не передбачають [7, с. 544 - 545].

Відповідно до думки В. О. Навроцького щодо правової природи залучення фахівців у галузі права у конкретних справах слід відзначити, що автор вказує на:

«можливість, що має місце не класична судова експертиза (адже для цього не дає підстав відповідний закон), а дача висновку спеціалістом» [1, с. 5 – 6, п. 8].

Згідно з думкою М. Г. Щербаковського, слід зазначити, що процедура залучення експерта з питань права та наданого ним висновку потребує коригування. Так, рішення про допуск експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом (ст. 73 ЦПК України, ст. 69 КАС України, ст. 71 ГПК України). За аналогією зі ст. 104 ЦПК України, ст. 102 КАС України, ст. 100 ГПК України можна припустити, що така експертиза також призначається судом. Тоді втрачає сенс право учасників справи подати до суду висновок експерта (ст. 114 ЦПК України, ст. 112 КАС України, ст. 108 ГПК України), оскільки документ, складений фахівцем до постанови ухвали суду не має статусу експертизи. На нашу думку права експерта з питань права також повинні бути розширені за рахунок можливості ознайомлення з матеріалами справи, витребування додаткових документів, під час судового засідання – постановки питань сторонам та ін. [7, с. 545].

Головним завданням експерта, згідно зі ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», є дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. Натомість головною особливістю експерта у галузі права, з огляду на ст. 114 ЦПК України, ст. 8 ГПК України, ст. 112 КАС України, є надання, так би мовити, консультативно-технічної допомоги судді (суддям), що виражається у поданні до суду змісту норм іноземного права з їх офіційним або загальноприйнятним

тлумаченням, практикою застосування та доктриною у відповідній іноземній державі, а також рекомендаційного висновку щодо можливості застосування аналогії закону чи аналогії права у певній судовій справі [8, с. 335].

Що стосується безпосередньо висновків експертів у галузі права, то законодавець у цьому разі обмежується лише закріпленням формальної вказівки на підстави його подання до суду (ст. 114 ЦПК України, ст. 108 ГПК України, ст. 112 КАС України) та відсутність обов'язкової доказової сили (ст. 115 ЦПК України, ст. 109 ГПК України, ст. 113 КАС України), не зупиняючись окремо на вимогах до форми викладу, кількості та змісту складових частин цього документа. Тому вважаємо, що є всі підстави поширити на них усі загальні вимоги до кінцевих висновків за результатами проведених експертиз різного рівня, які, за великим рахунком, ідентичні за змістом (зокрема, п. 4.14 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, ст. ст. 24-26 Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» тощо) [8, с. 335].

Якщо звичайні судові експерти, як правило, не обмежуються складанням висновку у справі, а й беруть участь у судовому засіданні, то експерти у галузі права з'являтися в суді не поспішають – для дослідження суду передається лише їх висновок. При цьому подати до суду висновок експерта у галузі права є правом, а не обов'язком учасників справи. Інакше кажучи, законодавець обмежив суб'єктне коло осіб, які мають право подати до суду висновок експерта у галузі права. Окрім цього, законодавець закріплює лише дві правові підстави для залучення у справу експерта у галузі права, які є однаковими для всіх процесуальних галузей права некарного спрямування (ч. 1 ст. 114 ЦПК України, ч. 1 ст. 108 ГПК України, ч. 1 ст. 112 КАС України), а саме:

1) застосування аналогії закону чи аналогії права (ч. 9 ст. 10 ЦПК України, ч. 10 ст. 11 ГПК України, ч. 6 ст. 7 КАС України);

2) застосування змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування, доктриною у відповідній іноземній державі [8, с. 336].

Відповідно до чинного законодавства, суд може посилатися у рішенні на висновок експерта як на джерело відомостей, але повинен зробити самостійні висновки щодо відповідних питань. Ця норма враховує плюралізм думок, що має місце в межах правової доктрини, існування в ній діаметрально протилежних концепцій щодо розуміння тих чи інших правових явищ та інститутів, а також шляхів вирішення юридично значущих ситуацій. Водночас указана норма не означає, що суд повинен автоматично не погоджуватися з висновком експерта [9].

Джерело відомостей можна розглядати як документ, який містить інформацію, факти, дані про щось, знання у відповідних сферах. Виходячи з цього, висновок експерта можна враховувати і частково, коли у ньому є якась потрібна для суду інформація, але в цілому зроблені, на думку суду, хибні висновки — для формування інформаційної бази [9].

На думку М. Г. Щербаковського, у зв'язку з викладеним було б правильніше називати науковця, якій залучається для надання правової допомоги суду у формі консультацій, не «експертом з питань права», а «фахівцем», «спеціалістом» або «консультантом». Прийняття в нормативних актах вказаної пропозиції зняло б протиріччя і невизначеність в статусі цього учасника процесу і його ролі в судочинстві [7, с. 546].

Ми приєднуємося до думки М. Г. Щербаковського про необхідність законодавчого закріплення умов юридичної значимості висновків експертів з питань права.

Ми згідні з В. О. Навроцьким, що кожний, хто є учасником процесу і має потребу в допомозі для того, щоб сформувати, обґрунтувати, сформулювати власну правову позицію, може звертатися до фахівців у галузі права за висновком з приводу конкретної справи. Зазвичай – це адвокати, які більш ініціативні у пошуку шляхів для вирішення відповідних питань і, окрім того, мають ресурси (кошти) для залучення фахівців.

Державні органи (досудового слідства, прокуратури, суду) також не проти того, щоб отримати авторитетну пораду, проте чомусь вважають, що фахівці в галузі права мають це за велику честь і повинні працювати безоплатно. З наслідками, які з цього випливають [1, с. 6, п. 10].

Обов'язковим для врахування є не сам по собі висновок фахівця в галузі права (чи висновок науково-правової експертизи), а аргументи, які в ньому висловлені. Їх, так чи інакше той, хто оцінює висновок, обійти не вправі. Адже спростувати певні доводи можна лише іншими доводами [1, с. 9 - 10, п. 15].

Щодо поняття висновку правової експертизи проекту нормативно-правового акта, скористаємося матеріалами Н. В. Філик та Г. В. Рибікової. Вказано, що поняття «висновок правової експертизи нормативно-правових актів» можна визначити як результат проведення правової експертизи нормативно-правових актів на підставі визначеної методики, що містить чіткі відповіді на питання відповідності об'єкта експертизи необхідним юридичним критеріям якості і пропозиції щодо усунення виявлених недоліків [10, с. 62].

Згідно з підрозділом «Експертний висновок» розділу ІІІ «Порядок проведення правової експертизи та її предмет» Методичних рекомендацій визначено, що:

1) Загальна оцінка проекту нормативно-правового акта формулюється на основі оцінок за кожним з наведених вище блоків питань правової експертизи. Під час визначення загальної оцінки має враховуватися нерівнозначність оцінок за окремими блоками питань. Більший вплив на остаточний висновок щодо проекту мають результати концептуальної та системно-юридичної оцінок. Негативний характер зазначених оцінок може зумовити загальний висновок про необхідність відхилення проекту нормативно-правового акта. Низька юридико-технічна оцінка може обумовити висновок про необхідність більш або менш значного змістовного перероблення проекту або внесення до нього редакційних змін [5, розд. ІІІ, п. 16].

2) Результати правової експертизи відображаються в експертному висновку, який складається з вступної, аналітичної та підсумкової частин.

У вступній частині визначається об'єкт та предмет правової експертизи, наводяться дані про експерта або групу експертів, які проводили експертизу.

Аналітична частина повинна містити обґрунтовані зауваження до тексту проекту нормативно-правового акта відповідно до кожного з наведених блоків питань правової експертизи, а також пропозиції щодо усунення виявлених недоліків.

У підсумковій частині формулюються концептуальна, системно-юридична та юридико-технічна оцінки проекту нормативно-правового акта, а також його загальна оцінка [5, розд. ІІІ, п. 17].

Підготовлений висновок правової експертизи має зводитися до двох можливих варіантів:

1) позитивний висновок (нормативно-правовий акт позитивно оцінюється і, за потреби, може містити певні умови щодо додаткового опрацювання недоліків юридичної техніки);

2) негативний висновок (нормативно-правовий акт, реалізація якого суперечить вимогам чинного законодавства, а отже є неприйнятним взагалі (за даних умов чи в даний час), і, відповідно, такий акт не може бути прийнятий або має бути скасований повністю або частково [10, с. 62].

У світовій практиці існує декілька підходів до реалізації негативних висновків експертів за результатами експертизи:

1) організатор експертизи направляє копію висновку в органи, уповноважені здійснювати контроль за діяльністю органу, що має усунути недоліки об'єкта експертизи (експертний висновок направляється органом, який проводив експертизу, в орган державної влади, який прийняв цей акт, а копії експертного висновку – в органи, які є вищими щодо органу, який прийняв акт, також у спеціалізовані органи з питань правотворчості, в прокуратуру, а за необхідності – і у відповідні органи виконавчої влади, а також вирішується питання про доцільність підготовки проекту запиту до суду конститу-

ційної юрисдикції або до президента щодо призупинення дії такого нормативно-правового акта);

2) нормативно-правовий акт не може бути внесеним до відповідного реєстру на підставі висновку експертизи (якщо нормативно-правовий акт не отримав позитивного висновку експертизи, він повертається до суб'єкта правотворчості та не набирає чинності;

3) у випадку невідповідності проекту нормативно-правового акта Конституції в експертному висновку зазначається про неможливість його візування [10, с. 63].

Висновки

У ході дослідження встановлено, що правова експертиза у кримінальному провадженні має складну науково-теоретичну та нормативну основу, яка поєднує норми процесуального законодавства, акти про наукову та науково-технічну експертизу, а також практику залучення фахівців у галузі права. Аналіз положень законодавства та доктринальних підходів дозволив сформулювати такі висновки:

1. Правова експертиза не є класичною судовою експертизою, оскільки Закон «Про судову експертизу» не передбачає проведення експертиз з правових питань. Натомість її науково-правове підґрунтя забезпечується Законом України «Про наукову та науково-технічну експертизу», Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також спеціальними методичними рекомендаціями.

2. У кримінальному провадженні можливість залучення фахівця у галузі права обумовлена **потребою у тлумаченні складних правових конструкцій**, оцінці відповідності правозастосовної практики, аналізі кваліфікації діяння, визначенні наявності чи відсутності складу злочину та інших обставин юридичного характеру.

3. Предмет правової експертизи охоплює питання аналогії закону чи права, змісту норм іноземного законодавства, відповідності актів чинному законодавству, а також оцінку проектів нормативно-правових актів на предмет юридичної техніки, концептуальності та системності.

4. Статус фахівця у галузі права залишається нормативно невизначеним, що створює труднощі для процесуальної реалізації висновків. Пропонується закріпити на законодавчому рівні вимоги до фахівця, критерії кваліфікації (зокрема індекс цитування), а також права щодо доступу до матеріалів справи.

5. Висновок фахівця не має обов'язкової сили для суду, але становить **самостійне джерело відомостей**, що повинно оцінюватися нарівні з іншими доказами. Значення мають не лише фактичні твердження, а й аргументаційна складова, яка впливає на формування судового переконання.

6. Необхідним є подальше **удосконалення законодавчої процедури залучення фахівців у галузі права**, розробка стандартів їхньої діяльності та визначення правових наслідків їх висновків у кримінальному судочинстві.

Отже, правова експертиза виступає важливим інструментом науково-правового забезпечення кримінального провадження, а її розвиток потребує системної нормативної модернізації та концептуального переосмислення її ролі у доказуванні.

Література

1. Навроцький В. О. Правова експертиза у кримінальних справах/

Навроцький В. О., д. ю. н., проф., член - кор. НАПРн України/ https://uba.ua/documents/doc/v_navrockiy_speech.pdf

2. Навроцький В. О. про шляхи застосування наукової експертизи без порушення законодавства/ https://fss.ucu.edu.ua// fss.ucu.edu.ua/resources/vyacheslav-navrotskyy-pro-shlyahy-zastosuvannya-naukovoyi-ekspertyzy-bez-porushennya-zakonodavstva/

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI (Редакція станом на 01.08.2025) Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

4. Науково-правові експертизи/Повідомлення Донецького державного університету внутрішніх справ про наданя послуги юридичним та фізичним особам з прове-

дення науково-правових експертиз/ https://dnuvs.in.ua/naukovo-pravovi-ekspertyzy

5. Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів. Схвалено постановою колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. N 41/ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va041323-00#Text

6. Поліводський О. Експерт у галузі права: новела процесуального законодавства чи усталена практика, закріплена в законі?/ Олександр Поліводський партнер Sofiya Law Firm, науковий експерт ради науково-правових експертиз при Інституті держави і права ім.В.Корецького НАН України/Газета Закон і бізнес (1355) 03.02—09.02.2018/ https://zib. com.ua/ua/131753.html

7. Щербаковськиий М. Г. Фахівець з питань права: експерт чи консультант?/

Щербаковськиий Михайло Григорович, професор кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент с. 543 – 546/

https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/63457a1f-6c69-4678-9736-71bae2bc8a3a/content

8. Гетманцев М. Правова природа висновку експерта в галузі права/ УДК 347.9 Максим Гетманцев, канд. юрид. наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України/Судоустрій 6/2018. – с.333 – 337/ http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/6/61.pdf

9. Дроздов О., Григоренко Є., Передерій О., Стєбєлєв А. Переваги та особливості застосування висновків експерта в галузі права/Автори: Олександр Дроздов, член НКР КС, ВС, НААУ, заслужений юрист;Євген Григоренко, Олександр Передерій та Антон Стєбєлєв, корпорація «Правники України». Джерело: Закон і бізнес/ https://radako.com.ua/perevagy-ta-osoblyvosti-zastosuvannya-vysnovkiv-eksperta-v-galuzi-prava/

10. Філик Н. В., Рибікова Г. В. Процедура проведення правової експертизи нормативно-правових актів в Україні/Н. В. Філик, кандидат юридичних наук, доцент Г. В. Рибікова, старший викладач/Юридичний вісник 2 (43) 2017. – с. 59 – 64/ http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2017/statji_n_2_43_2017/11.pdf

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено наукові та нормативні засади проведення правової експертизи у кримінальному провадженні. Розкрито зміст понять «експерт (фахівець)» та «експерт (фахівець) у галузі права», визначено правове підґрунтя залучення таких фахівців та використання їх висновків у процесуальній діяльності. Проаналізовано законодавчі акти, що регулюють порядок проведення науково-правових експертиз, зокрема Закон України «Про наукову та науково-технічну експертизу», норми процесуальних кодексів та методичні рекомендації щодо оцінки проектів нормативно-правових актів.

Особливу увагу приділено предмету та завданням правової експертизи, її ролі у кваліфікації діянь, застосуванні аналогії закону чи права, визначенні змісту норм іноземного законодавства та вдосконаленні правотворчої діяльності. Висвітлено підходи науковців щодо статусу фахівця з питань права та необхідності законодавчого врегулювання його прав і повноважень. Зроблено висновок про важливість формування чіткої нормативної основи для забезпечення юридичної значимості висновків правової експертизи у кримінальному процесі.

Ключові слова: правова експертиза; судова експертиза; фахівець у галузі права; висновок експерта; науково-правова експертиза; нормативно-правовий акт; кримінальне провадження.

Yevdokimenko Svitlana Viktorivna

SCIENTIFIC FOUNDATIONS OF LEGAL EXPERTISE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article examines the scientific and legal foundations of conducting legal expertise in criminal proceedings. It clarifies the concepts of “expert (specialist)” and “expert (specialist) in the field of law,” identifying the legal basis for engaging such specialists and for using their conclusions within procedural activities. The study

analyzes the relevant legislation governing legal and scientific expertise, including the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific-Technical Expertise," procedural codes, and methodological recommendations for evaluating draft normative legal acts.

Particular attention is given to the subject matter and tasks of legal expertise, its role in determining the correct legal qualification of acts, applying the analogy of law or analogy of right, interpreting foreign legal norms, and assessing the quality of normative legal acts. The article highlights the positions of scholars regarding the procedural status of legal experts and emphasizes the need for legislative regulation of their rights, qualifications, and mechanisms for incorporating their conclusions into criminal proceedings. The study concludes that legal expertise constitutes an important intellectual and methodological tool for ensuring the legality and validity of decisions in criminal justice.

Key words: legal expertise; forensic expertise; legal expert; expert opinion; scientific legal analysis; normative legal act; criminal proceedings.